

Algunes notes sobre la nevera de la Font d'En Segures (Benassal) i la nevera de l'Anglesola

Pere Enric Barreda
Pascual Boira

RESUM

LA NEU ERA RECOLLIDA A L'HIVERN I ES GUARDAVA EN DEPÒSITS (NEVERES) PER A UTILITZAR-SE DURANT L'ESTIU COM A REMEI TERAPÈUTIC O PER A CONSERVAR ELS ALIMENTS I REFREDAR LES BEGUES. A LES COMARQUES DEL NORD DE CASTELLÓ, VAN SER BASTITS VORA SEIXANTA DEPÒSITS DE NEU ENTRE ELS SEGLES XVI I XIX; QUASI TOTS EREN DE PROPIETAT MUNICIPAL. ENTRE AQUESTES NEVERES, TROBEM LA DE LA FONT D'EN SEGURES DE BENASSAL, BASTIDA L'ANY 1704; I LA DE L'ANGLESOLA, CONSTRUÏDA L'ANY 1600.

RESUMEN

LA NIEVE ERA RECOGIDA DURANTE EL INVIERNO I SE GUARDABA EN DEPÓSITOS (NEVERAS) PARA UTILIZARSE DURANTE EL VERANO COMO REMEDIO TERAPÉUTICO O PARA CONSERVAR LOS ALIMENTOS Y REFRESCAR LAS BEBIDAS. EN LAS COMARCAS DEL NORTE DE CASTELLÓN, SE CONSTRUYERON CERCA DE SESENTA DEPÓSITOS DE NIEVE ENTRE LOS SIGLOS XVI I XIX; CASI TODOS ERAN DE PROPIEDAD MUNICIPAL. ENTRE ESTAS NEVERAS, SE ENCUENTRAN LA DE LA FUENTE EN SEGURES DE BENASSAL, CONSTRUÏDA EL AÑO 1704; I LA DE LA IGLESUELA DEL CID, EDIFICADA EL AÑO 1600.

ABSTRACT

THE SNOW WAS COLLECTED DURING THE WINTER AND THEN SAVED IN BUILDINGS (ICE HOUSES) TO USE DURING THE SUMMER AS A THERAPEUTIC REMEDY OR TO PRESERVE FOOD AND TO CHILL DRINKS. IN THE NORTH REGIONS OF CASTELLÓ, ABOUT SIXTY ICE HOUSES WERE BUILT BETWEEN THE 16TH AND 19TH CENTURIES; ALMOST ALL OF THEM WERE MUNICIPAL PROPERTY. AMONG THESE ICE HOUSES, WE MAY FIND THAT OF LA FONT D'EN SEGURES IN BENASSAL, BUILT IN 1704; AND THAT OF THE L'ANGLESOLA, ERECTED IN 1600.

La nostra vida quotidiana utilitzem el fred molt sovint. Podem trobar-lo sota formes i aspectes diversos, però la majoria són producte d'un procés industrial: ara el fred es fabrica. Antigament sols es podia obtenir dels recursos que oferia la natura. La neu i el gel es recollien a l'hivern i s'emmagatzemaven en dipòsits per a poder disposar del fred durant la resta de l'any.

A l'inici de l'època moderna, aquesta activitat va experimentar un àuge extraordinari relacionat amb dos factors. D'una banda, entre els segles XVI i XIX el clima va ser més rigorós; és el que s'anomena *la petita edat de gel*. D'altra, la consideració del fred com a remei terapèutic.

Al territori valencià, es va bastir una de les xarxes de dipòsits de neu més importants de la Mediterrània pel nombre de construccions i per l'interès arquitectònic. S'han inventariat quasi 400 construccions.

A les comarques del Nord de Castelló, van ser bastits vora seixanta dipòsits de neu entre els segles XVI i XIX. A la primera dècada del segle XX, la implantació de fàbriques de gel al litoral va deixar absoluta aquesta xarxa d'alt valor històric i patrimonial.

La neu era utilitzada per a tractar els malalts, per a l'anestèsia, per a tallar hemorràgies i, en temps de pesta, per a rebaixar les malignes febres; però també per a la conservació dels aliments i el refredament de begudes, especialment l'aigua a l'estiu.

Als llogarets del Nord de Castelló la majoria de neveres eren de propietat municipal, i eren els veïns els qui, quan nevava, omplien la nevera *a jornal de vila*; en canvi, podien gaudir del gel a un preu mòdic; fins i tot, de franc per als malalts.

Nevera de Regatxols. Ares del Maestrat.

Nevera del Cementeri. Bel (Rossell).

LA NEVERA DE LA FONT D'EN SEGURES (BENASSAL)

Localització

Tocant al camí vell que unia Benassal amb la Font d'En Segures a l'esquerra del camí, a uns 300 m del balneari, a 900 m d'altitud. A hores d'ara, s'hi pot accedir seguint l'accés que porta fins a la nova planta embotelladora d'aigua de la Font d'En Segures, a la part inferior de la qual, a la dreta del restaurant *Moncàtil*, veurem la nevera.

A hores d'ara l'indret s'ha convertit en un abocador de terra, i la nevera —que és una construcció força interessant— corre un seriós perill d'enfonsament, ja que es troba en ruïna total, encara que ha estat tancada amb una palissada metàl·lica que accentua més encara la impressió de ruïna i abandonament. Fins i tot, la vegetació oculta parcialment la construcció i impedeix que ens puguem apropar al depòsit. Caldria, doncs, una prompta intervenció, abans que la nevera de la Font d'En Segures siga ja irrecuperable.

Característiques

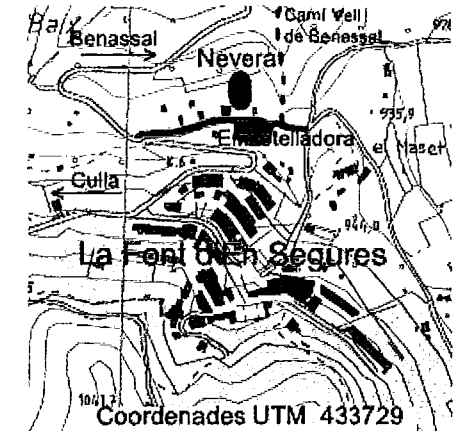
Es tracta d'un depòsit de planta circular, inscrit en una plataforma de secció troncopiramidal que rodeja el pou pel sector que dona al barranc. La plataforma mesura a la base 13 m de longitud i té un gruix de 4,5 m. Està construïda amb maçoneria calcària i alguns blocs de sauló. La part est està coberta per una gran heura.

El pou és circular, de 5,5 m de diàmetre, i té una altura d'uns 7 m fins a la boca zenital. Ha estat utilitzat com a abocador de fems, per la qual cosa el farciment és important: estimat en uns 3 m com a mínim. Té capacitat per a uns 150 m³. A la part sud, s'obri una porta d'accés, la base de la qual se situa 3,5 m per davall de la plataforma superior del depòsit. És de secció esbocada: a l'exterior, mesura 2 m de llum per 1,3 m d'amplària; a l'interior mesura, 1,1 m de llum per 0,8 m d'amplària. Damunt de la porta, hi ha encaixat un traverser de fusta per a penjar una corriola. Cap a la meitat dels anys vuitanta, va ser robat l'arc que coronava la porta per la banda exterior. Aquesta nevera disposava de desguassos que desembocaven al barranc.

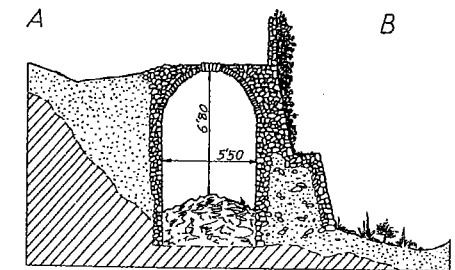
El depòsit està cobert per una falsa volta que comença a tancar-se, aproximadament, a uns 3 m per davall de la seua culminació. La part superior és una plataforma quadrada de 7,7 m de costat, en la qual existia una estança coberta de dos aiguavessos. Queden restes del mur a les façanes nord i est, com també un pilar. L'estança connecta amb el vessant del sector oest mitjançant una rampa. Al centre de la plataforma, s'obri una boca zenital acuradament construïda amb onze blocs de sauló tallats, que formen un embut de 0,8 m de diàmetre exterior i 0,6 m interior.

Història

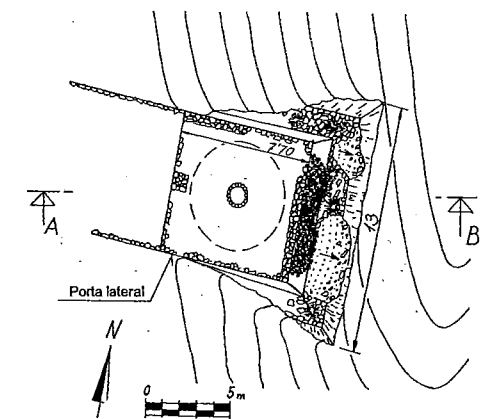
Sobre la nevera de la Font d'en Segures, hem de considerar més que dub-

Plànol de situació de la nevera de la Font d'En Segures.

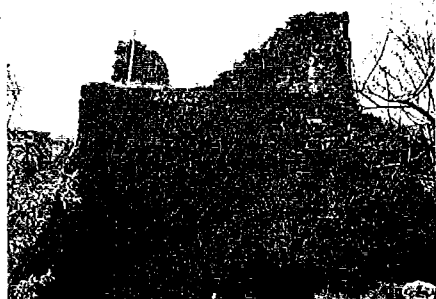
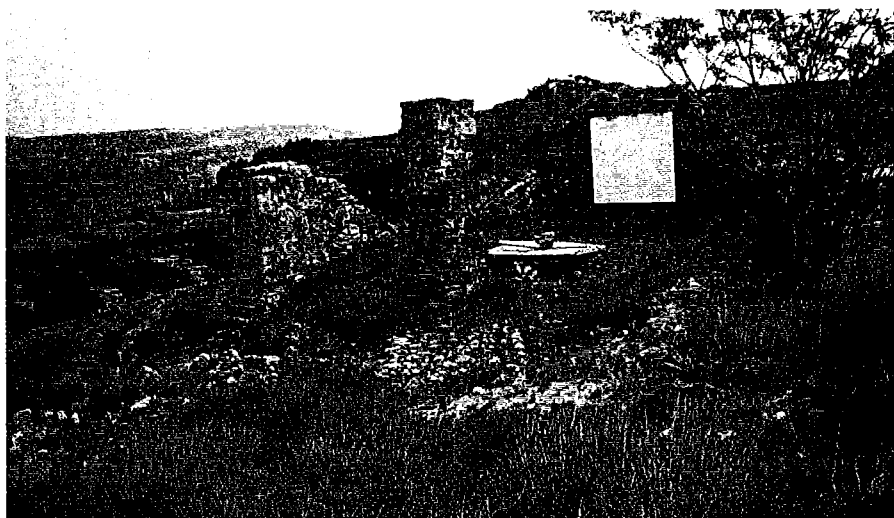

J. Cruz

Plànol de la nevera de la Font d'En Segures.

Nevera de la Font d'En Segures

Vista de la part est.

Vista de la part sud.

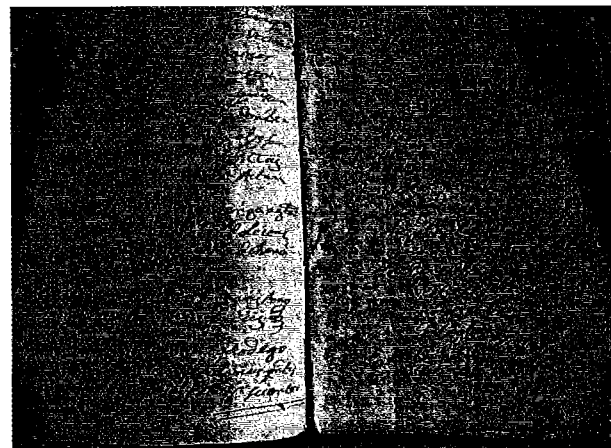
tosa la seua documentació l'any 1580 per mossèn Salvador Roig, com a part dels béns que va vendre el mateix any el mestre de Montesa, Pere Lluís Galceran de Borja, a la vila de Benassal per 1.000 rals castellans. El document original només esmenta la carnisseria, la fleca, la botiga i l'hostal;¹ però l'il·lustrat prevere afegeix pel seu compte altres coses com ara «la casa Encomienda, horno, hostal, carnicería, taberna, teulería, nevera y cementerio viejo del Carmen».

No és segur tampoc que hi haguera una altra nevera antecedent de l'actual, perquè no se'n tenen referències.

En canvi, de la nevera actual tenim l'últim d'una sèrie de documents sobre la seua construcció, ara perduts. Degueren començar pel conveni entre els jurats de la vila i el mestre d'obres (*lapidarius*) Francesc Tena per a edificar la nevera amb el seu perxet superior, on es degueren detallar els capítols de l'obra, el preu a pagar i els terminis d'execució i cobrament. A mesura que l'obra avançava, es degueren anar lliurant quantitats a Tena; però només en coneixem el darrer i definitiu (anomenat també *definició*), datat del **23 de gener de 1704**, i signat pel notari Vicent Badal, que, desgraciadament, no consigna l'import total de les obres, sinó només l'esmentat darrer termini, sense més informació, per un import de 22 lliures i 14 sous «a compliment de paga», tal com consta al document següent:²

Die XX III mensis ianuarii, anno a nativitate Domini M DCC IIII.

Sit omnibus notum quod ego, Francisqus Tena, lapidarius, presentis ville de Benasal habitator, scienter / et gratis confiteor et in veritate recognosco vobis, iuratis et sindico dicte ac presentis ville de Benasal, presentibus etc. et vestris quod dedistis et sol-

Protocol del notari
Vicent Badal,
any 1704.

vistis mihi egoque a vobis habui et recepi mee omnimode voluntati realiter numerando viginti duas libras et quatuordecim solidos monete regalium Valentie a compliment de paga de haver yo fet la nevera y perchet de la present vila. Et quia etc. renuntio etc.

Actum en Benasal, etc.

Testes Chayetanus Pitarch, notarius, et Petrus Ioannes Gil agricola, dicte ac presentis ville de Benasal visini et habitatores.

Cal dir, doncs, que la nevera de Benassal es construeix per iniciativa municipal, ja que són els jurats els qui encarreguen l'obra a un arquitecte, i s'edifica sobre el comú de la vila.

La propietat municipal de la nevera de la Font d'En Segures es va estendre al llarg de poc més de 150 anys, perquè el 1859 va ser venuda en subhasta pública arran de la llei de desamortització de Madoz, i la família Bellés conserva l'escriptura de compra. Es tracta de la venda judicial núm. 33, feta per Vicent Gil i Pastor, jutge de primera instància d'Albocàsser, conforme a les lleis desamortitzadores d'1 de maig i 11 de juliol de 1856, «de un edificio nevera en buen estado de solidez, procedente de los propios de Benasal, en el término de cuya villa y su partida de la Font de Segures se sitúa, que linda con Cerrada y Vicente Fabregat; su área solar es de seis varas superficiales, igual a 4'93 centiáreas, se compone de planta baja con pozo nevera y cubertizo». Valorada en 1.140 rals de billó, i subastada a partir de 810 rals el 19 de desembre de 1859 a favor de Josep Bellés i Garcia de Benassal per 860 rals, a pagar en deu terminis. L'expedient es va fer el 14 de gener; i el primer pagament, el 14 de març pels 86 rals del primer termini. Per tant, l'esmentat jutge li va donar títol de propietat datat a Albocàsser el 12 d'abril de 1860, davant del notari Vicent Sabater, escrivà del jutjat. Enregistrat a l'oficina d'hipoteques (actual registre de la propietat) per Francesc Colomer el 21 d'abril, full 129 del llibre 2 de finques urbanes de Benassal. El segon termini es paga el 14 de març de 1861 i així successivament fins al desé, pagat el 15 de març de l'any 1869, fet que convertia Josep Bellés en propietari total.³

Aquesta nevera, a més de proveir de neu els veïns de Benassal, degué tenir també un ús comercial. Al llarg del primer terç del segle XVIII, el Consell de la Vila va cedir els beneficis que s'obtenien per la venda de la neu a la fàbrica de l'ermita de Sant Cristòfol.⁴ Sabem que, l'any 1718, es van obtenir uns ingressos de 16 lliures i 18 sous per la venda de la neu; l'any 1728, 21 lliures, 2 sous i 3 diners i l'any 1729, 16 lliures.

Hem de pensar que, en arribar la segona meitat del segle XIX, amb l'auge del balneari de la Font d'En Segures, el gel de la nevera degué servir per al consum dels estiuejants que cada any eren més nombrosos i que, sens dubte, gaudien del gelat element.

LA NEVERA DE L'ANGLESOLA

Localització

Als afores del nucli urbà de l'Anglesola, a 1.220 m d'altitud. A mà dreta de la carretera que ve des de Vilafranca, a l'entrada del poble, darrere i a la part inferior de les cases, entre el roquerar i el barranc d'Herbés, que baixa des del poble, trobarem la nevera. Cal destacar el seu magnífic estat de conservació.

Característiques

El depòsit està totalment excavat al vessant de fort pendent, orientat cap al nord, que descendeix des del roquerar de la part posterior de les cases fins al rierol. El pou té 5 m de diàmetre i l'altura actual, fins a la coberta, és de 5,40 m, tot i que degué ser superior, ja que actualment hi ha terra, pedres i fem al fons del clot. La capacitat aproximada degué ser d'uns 80 m³.

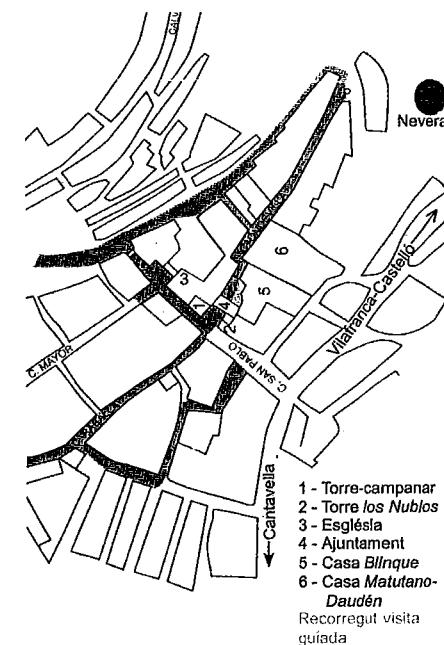
A la part nord del depòsit, aprofitant el declivi del vessant, queda a la vista una part del mur; indret on va ser bastida l'única porta d'accés, la qual té una amplària de 0,80 m i una alçària d'1,1 m. A hores d'ara, un mur de 0,5 m d'altura serveix de protecció per als visitants.

El mur del pou, de 0,6 m de gruix, és de maçoneria de carreus de pedra calcària dels voltants travada amb morter de calç.

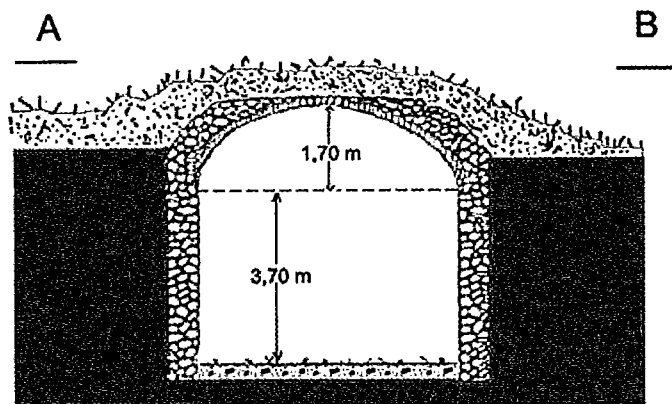
La coberta és una volta de maçoneria de pedres planes disposades verticalment, travades amb morter de calç, que va de la part est a la part oest, i comença a tancar-se al mateix nivell que s'obri la porta; és a dir, a 1,70 m del punt més elevat de la coberta. A les parts sud i nord el mur s'eleva fins a l'altura de la volta.

A la part sud de la coberta s'observa una obertura zenital quadrada, la qual, a hores d'ara, està cegada, atés que a la part exterior hi ha una gran quantitat de terra i vegetació que oculten totalment la sostrada del depòsit.

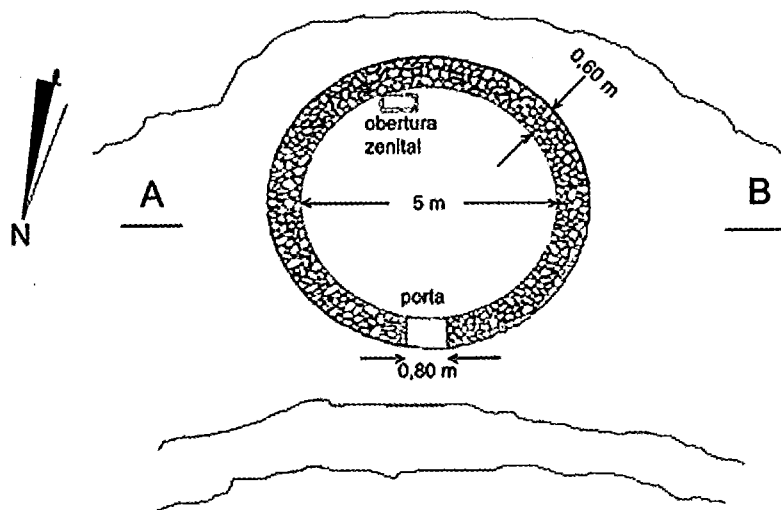
El pou degué tenir un desguàs que desembocava al rierol.

Plànol de situació de la nevera de l'Anglesola

P. Boira

Plànol de la nevera de l'Anglesola

Història⁵

Troblem a la documentació que el «pozo y cassa de la nevera», va ser edificada poc després de maig de 1600 per Francisco Aliaga, llogater d'un bancalet de l'orde de l'Hospital al «cabo baxo de la villa» vora el barranc d'Herbés. Encara no consta a l'inventari o capbreu de béns de l'orde de l'Hospital de 22 de maig de 1600, on sols s'esmenta «un bancalico de la orden al cabo baxo de la villa».⁶

En inventari de 29 d'agost de 1620, es parla primer d'un «bancal yermo al cabo bajo el lugar y junto al barranco de Erbés», i més endavant s'explica: *visitan el bancalico al cabo baxo y encuentran edificada una nevera que poseia Francisco Aliaga de hacia veinte años, por lo que antes estaba valorado en 16 escudos, y ahora con la nevera en 24*.⁷

En inventari de 16 de novembre de 1676, es parla d'un bancal «en el Cabo de Abajo de la Villa», que limita amb Miguel Gil, Miguel Marín i barranc d'Herbés, «en el qual está fundado el pozo y cassa de la nevera».⁸

En un altre inventari d'11 d'agost de 1717, es parla del bancal de «Debajo la Villa, en que está situada la Nevera», que limita amb el difunt Miguel Gil i el barranc d'Herbés.⁹

Finalment, en capbreu de 8 de desembre de 1744, es parla «de un bancal yermo en el qual está situada la nevera debajo la villa, que confrenta con vancal de herederos de Miguel Gil, y con el barranco de Erbés».¹⁰

Ja no torna a aparèixer cap referència a la nevera en la documentació que es coneix de moment. Es degué vendre en pública subhasta com a bé dels ordes militars, i va passar al municipi, que n'és l'actual propietari.

Per tant, l'aparició i gestió de la nevera de l'Anglesola és ben diferent de la de Benassal, car és el resultat d'una iniciativa i explotació totalment particular, si bé devia requerir el permís del batlle, administrador dels béns de l'orde, que no va posar cap problema perquè així cobrava un millor lloguer del bancalet, valorat abans en 16 escuts i, un cop feta la nevera, en 24 (amb augment del 50 per cent).

El gel d'aquesta nevera degué servir per a satisfer les necessitats dels veïns de la vila, encara que amb un esperit comercial, per tractar-se d'un pou de neu particular.

Sabem que, l'any 1602, el traginer de Borriol Francesc Faraix va cobrar deu rals castellans dels jurats de Castelló de la Plana per la neu que va portar a la capital des d'aquesta nevera.¹¹

Cal pensar que la nevera de l'Anglesola degué emmagatzemar neu fins ben entrat el segle XX.

Nevera de l'Anglesola

(Dalt) Detall de la porta.
(Dreta) Detall del mur interior.

Notes

1. ARXIU MUNICIPAL DE BENASSAL. Perg. 79 i 80.
2. *Protocol de Vicent Badal*, any 1704, f. 24 v-25 r. Agraïm a José Pascual Martínez que ens haja permès consultar-lo.
3. Agraïm a Pepita Fabregat que ens haja permès consultar l'escriptura de venda de 1859-1869.
4. BELTRAN ZARAGOZA, ANDREU. «Llibre de compte i raó de la fàbrica de l'ermita de Sant Cristòfol de Benassal i de l'administració d'un molí». *El Valencià al segle XVII: Edició i estudis de textos administratius de les comarques del nord de Castelló*. Vol. 1. Castelló: Societat Castellonenca de Cultura, 1998, p. 179-181.
5. Agraïm a Inma Artola les informacions facilitades sobre la nevera de l'Anglesola. Les 5 referències documentals apareixen al llibre PERE-ENRIC BARREDA, *La Iglesuela y su ermita del Cid: documentos para su historia (I)*, amb el capítol "Prehistoria y Antigüedad" de FERRAN ARASA, Benicarló, Centre d'Estudis del Maestrat 2011, p. 120, 127, 133, 145 i 155.
6. ARXIU HISTÒRIC NACIONAL (AHN). OOMM, *libro 1791-C; leg. 8199, núm. 11*.
7. AHN, OOMM, *leg. 8200, núm. 1*.
8. AHN, OOMM, *libro 1494-C* i ARXIU HISTÒRIC PROVINCIAL DE SARAGOSSA (AHPZ), *Pleito civil 4009-2*.
9. AHPZ, *Pleito civil 409-2*.
10. AHN, OOMM, *libro 1796-C, leg. 8199, núm. 14; i leg. 8203, núm. 10*.
11. ARXIU MUNICIPAL DE CASTELLÓ. *Judiciari 1602-1604; Mà d'albarans; Mà d'albarans proveïts pels jurats de la vila de Castelló de la Plana de l'any 1602 fnint en l'any 1603, 26 de desembre de l'any 1602*.